

LAZKIYE LİMANI'NDA İNGİLİZ KONSOLOSLARI VE TÜCCARLARI 1700-1772*

M. Sait Türkhan**

Öz

Doğu Akdeniz limanları içinde önemli bir yere sahip olan Lazkiye limanı Osmanlı döneminde de ticari bakımdan aktif olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Lazkiye çevresinde tütün ekiminin yaygınlaşması, 18. yüzyılda ise İran ipeğine alternatif olarak bölgede ipek üretiminin yaygınlaşması Lazkiye'nin ticari önemini arttırmıştır. Bu durum karşısında İngiliz tüccarların bölgeye ve limana daha fazla ilgi göstermeye başladıkları görülür. Daha önceleri araçlar vasıtasıyla bölgeden emtia temin eden İngilizlerin, 1737'de Lazkiye'ye bir konsolos vekilliği açmaları artan bu ticari ilginin göstergesidir. Bu makalede Osmanlı ve İngiliz arşiv kaynakları çerçevesinde 18. yüzyılda Lazkiye limanında İngiliz konsolos vekilliğinin kuruluşu, İngiliz tüccarların ticari faaliyetleri ve kredi ilişkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lazkiye, Doğu Akdeniz, İngiliz Tüccarlar, İngiliz Levant Şirketi.

British Consuls and Merchants in the Port of Latakia 1700-1772

Abstract

The port of Latakia, which was an important place among the ports of the Eastern Mediterranean, was commercially active during the Ottoman period. Widespread tobacco cultivation around Latakia since the 17th century and the increasing in silk production in the region as an alternative to Persian silk in the 18th century increased the commercial importance of Latakia. Thanks to these developments, British merchants showed much more interest in the region and the port. The British, that had previously provided commodities via mediator from the region, opened a consul representative office in 1737 is an indicator of these increasing commercial interest. In this article, the establishment of the British Vice-Consulate Representative in the port of Latakia in the 18th century, the commercial activities and credit relations of

---

* Bu makale, yazarın “18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Haleb”, başlıklı doktora tezinden (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014) genişletilerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, saitmehmet@gmail.com. Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-2509>.

the British merchants are examined within the framework of Ottoman and British archival sources.

Keywords: Latakia, Eastern Mediterranean, British merchants, Levant Company.

Ortaçağda Akdeniz ticaretinin önemli bir liman şehri olan Lazkiye; Halep, Hama ve Humus gibi iç bölgedeki şehirlerin iskelesi olarak temayüz etmiştir¹. 15. yüzyılda ise, Akka ve Trablusşam ile birlikte, Levant'tan Avrupa ülkelerine ihraç edilen pamuğun çıkış noktalarından birisiydi². 1516'da Osmanlı idaresine giren Lazkiye, 1517'den itibaren Şam Eyaletine bağlı Trablusşam sancağının Cebele kazasına bağlı bir nahiye idi ve bu idari yapı 1570'e kadar değişmeden kalmıştır. 1570'de Cebele'nin Şam eyaletine bağlı bir sancak statüsüne yükseltilmesiyle Lazkiye nahiyesi de Cebele'ye bağlanmıştır. 1571'de Lazkiye limanı Cebele, Banyas ve Antartus iskeleleri ile birlikte Trablusşam limanına bağlı tek bir gümrük bölgesiydi. Bu gümrük bölgesi Avrupa'dan gelen yünlü ve ipekli kumaşlar ile madeni ürünlere karşılık baharat, pamuk ve ipek ticareti bakımından oldukça hareketliydi³. 1579'da Trablusşam eyaletinin kurulması ve Cebele sancağının bu eyalete bağlanması ile birlikte Lazkiye de idari bakımdan Trablusşam eyaletine bağlanmıştır⁴. 18. yüzyılda da idari yapısını aynen koruyan Lazkiye⁵, zamanla bölgede yaygınlaşan ipek ve tütün üretim ve ticareti çerçevesinde iç ve dış ticari faaliyetlerin arttığı bir liman haline gelmiştir.

Bu makalede Osmanlı ve İngiliz arşivlerinden elde edilen bulgular çerçevesinde önce Lazkiye'de İngiliz ticaretinin resmi ve diplomatik temsilcisi olarak görev yapan İngiliz konsolos vekilliğinin⁶ kuruluş ve işleyişi incelenmiştir.

- 1 Ş. Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, c. XXVIII, İstanbul 2003, s. 117.
- 2 E. Ashtor, "Profits from Trade with the Levant in the Fifteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, vol. XXXVIII/2 (1975), s. 250-275.
- 3 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, (çev. H. Berktaş), Eren yay., İstanbul 2004, s. 411.
- 4 Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XIII/1, s. 369-370; İlker Kiremit, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Sancağı: Lazkiye (1864-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 51-52.
- 5 TC. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), *Bâb-ı Defteri Düvel-i Enebiye Defterleri (A. DVNS. DVE. d.)*, 36/2, 21/72, (fi evâil-i B. 1165/15-25 Mayıs 1752).
- 6 Bölgedeki İngiliz diplomatik ağı Halep konsolosluğu ve ona bağlı konsolos vekillerinden (vice consuls) oluşmaktaydı. Dolayısıyla Lazkiye'deki diplomatik görevlilerin asıl statüleri konsolos vekili olarak tanımlanmıştı. Ancak bu görev Osmanlı makamlarınca, yazışmalarda sürekli olarak konsolos olarak ifade edilmiştir. Bu makalede de zaman zaman Lazkiye konsolosluğu ifadesi kullanılmakla birlikte asıl kastedilen bu makamın konsolos vekilliği olduğudur. Halep merkezli diplomatik hiyerarşi için bkz. M. Sait Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 185-196.

Ardından da İngilizlerin Lazkiye'deki ticari faaliyetleri, bölgede düşük yoğunlukta da olsa gerçekleştirdikleri ipek üretimine ait bulgular ve kredi ilişkileri konu edinilmiştir.

Lazkiye Limanın Genel Özellikleri ve 18. Yüzyılda Ticaretin Durumu

Tarihi Lazkiye şehir merkezi, limandan yaklaşık yarım mil içeride kurulmuştu⁷. Evliya Çelebi liman ile şehir arasındaki mesafeyi bin adım olarak kaydederken⁸, Piri Reis iki mil olarak ifade eder. Deniz tarafından kısmen korunaklı bir yapı arz eden liman, dairesel bir yapıya sahipti ve derinliği çok azdı. Piri Reis limanın ağız kısmının derinliğini 18 karış (3,06 m.), iç kısmının derinliğini de 16 karış (2,72 m.) olarak verir⁹. 18. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden seyyah Van Egmond ise limanın en derin yerini 8-9 feet (2,43-2,75) olarak kaydetmiştir¹⁰. Limanın girişi de oldukça dardı ve ancak kayık ve küçük gemilerin girişine uygundu¹¹. 16. yüzyılda girişin kuzey ve güneyde birer burç bulunmaktaydı ve bu burçlar arasına bir zincir gerilerek limanın girişi kontrol altına alınmıştı¹². Liman güney-doğu rüzgarına açık olup bu yönden sert esen rüzgarlar limandaki gemiler için tehlikeli olabilmekteydi¹³.

⁷ Richard Pococke, *A Description of the East, and Some Other Countries*, vol. II, Part I, London 1745, s. 197.

⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX. Kitap, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY yay., İstanbul 2005, s. 182.

⁹ Piri Reis, *Kitab-ı Babriyye*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 2612, vr. 374a.

¹⁰ Johannes Aegidius van Egmond [van de Nijenburg] - John Heyman, *Travels through part of Europe, Asia Minor, the Islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt Mount Sinai*, vol. II, [edt. J. W. Heyman], London 1759, s. 318-319. Seyyah John Heyman ve Johannes Aegidius van Egmond van der Nijenburg adına yayınlanmış bu seyahatname her iki yazarın da mektuplarının ve seyahat notlarının John Heyman'ın yeğeni J. W. Heyman tarafından düzenlenip basılmış halinden oluşmaktadır. John Heyman seyahatlerini 1700-1709 tarihleri arasında, Johannes Aegidius van Egmond ise 1720-1723 tarihleri arasında tamamlamıştır. Eserinin yeniden düzenlenip basılışı hakkında bkz. *Excerpta Cyprica: Materials for a History of Cyprus*, (tras. and transc. by Claude Delaval Cobham), Cambridge Univ. press, London 1908, s. 244. Her iki seyyah hakkında ayrıca bkz. Maurits H. van den Boogert, "Entangled Travellers Analyzing the Reizen (1758) by Johan Aegidius van Egmond and Johannes Heyman", *Quaerendo*, 47 (2017) s. 107-131.

¹¹ Johannes Aegidius van Egmond [van de Nijenburg] - John Heyman, *Travels through part of Europe, Asia Minor, the Islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt Mount Sinai*, vol. II, [edt. J. W. Heyman], London 1759, s. 318-319. Seyyah John Heyman ve Johannes Aegidius van Egmond van der Nijenburg adına yayınlanmış bu seyahatname her iki yazarın da mektuplarının ve seyahat notlarının John Heyman'ın yeğeni J. W. Heyman tarafından düzenlenip basılmış halinden oluşmaktadır. John Heyman seyahatlerini 1700-1709 tarihleri arasında, Johannes Aegidius van Egmond ise 1720-1723 tarihleri arasında tamamlamıştır. Eserinin yeniden düzenlenip basılışı hakkında bkz. *Excerpta Cyprica: Materials for a History of Cyprus*, (tras. and transc. by Claude Delaval Cobham), Cambridge Univ. press, London 1908, s. 244. Her iki seyyah hakkında ayrıca bkz. Maurits H. van den Boogert, "Entangled Travellers Analyzing the Reizen (1758) by Johan Aegidius van Egmond and Johannes Heyman", *Quaerendo*, 47 (2017) s. 107-131.

¹² Piri Reis, *Kitab-ı Babriyye*, s. 374a.

¹³ Egmond - Heyman, *Travels*, vol. II, s. 319.

Kıyıda İbnihani Burnu ise kuzeyden esen rüzgarlara karşı limana doğal bir engel teşkil etmekteydi¹⁴. Evliya Çelebi 17. yüzyılda limanda çok büyük olmayan gümrük binalarından başka üzerinde tüccarların ikametine uygun odaların yer aldığı 40-50 kadar depo bulunduğunu ve bunların Mısır tüccarları ile müstemmen tüccarlar tarafından kullanıldığını bildirmiştir¹⁵. 18. yüzyılda Lazkiye'ye gelen İngiliz gözlemciler, Halep'in ana iskelesi olan İskenderun'a¹⁶ bölgede alternatif olabilecek tek iskelenin Lazkiye olduğunu ifade ederler. İskenderun'un aşırı nemli ve yağışlı iklimine karşın Lazkiye'nin mutedil havası ile limanda mevcut depolar, ticari alt yapı imkanları bakımından öne çıkarılan özelliklerdendir. İskenderun'a nazaran meskûn bir şehir olması da sürekli aktif bir ticari ortam sağlamıştır. Halep'e uzaklığı ise hemen hemen İskenderun ile aynıdır¹⁷. Lazkiye'nin bu muteber özelliklerine karşın, İskenderun limanının derinliği ve genişliği İngiliz ve diğer Avrupalı ticaret gemilerinin yanaşması için daha uygundur. Bu durum gemiler için daha rahat ve güvenli bir ortam sağlamaktaydı¹⁸. Buna karşın yukarıda da belirtildiği üzere, Lazkiye limanının en derin yeri yaklaşık 2,7 metre kadardır ve girişi de oldukça dar olduğu için sadece kayık ve küçük gemilerin girişine uygundur¹⁹. Venedik'in son Halep konsolosu olan Giovanni Antonio Morana da Lazkiye limanını "*kiçük ama iyi bir limanı var...*" şeklinde betimlemiştir²⁰. Lazkiye limanının uygun olmayan bu doğal yapısı ve rüzgarların zaman zaman limana girişi engellemesi nedeniyle gemiler en yakındaki İskenderun'a veya Kıbrıs'a yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu limanlarda daha küçük gemilere aktarılan kargo tekrar Lazkiye'ye nakledilmiştir²¹.

17. yüzyılın sonlarından itibaren Lazkiye limanının ticari öneminin artışı, bölgeye gelen Avrupalı seyyahların anlatılarına da yansımıştır. Lazkiye'nin yerel idarecilerinden Kaplan Ağa'nın²² 17. yüzyıl sonlarında bölgede ticaretin gelişmesine

¹⁴ Buzpınar, "Lazkiye", s. 117.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX. Kitap, s. 182.

¹⁶ İskenderun'un 16. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupalı tüccarlar tarafından tercih edilmesi ve inkişafı hakkında bkz. Mikail Acıpınar, "İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz'de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 44, (2020), İstanbul, s. 1-40.

¹⁷ Abdul-Karim Mahmud Gharaybeh, *English Traders in Syria 1744-1791*, University of London School of Oriental and African Studies, Unpublished PhD. Thesis, London 1950, s. 95.

¹⁸ Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 95.

¹⁹ Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 104.

²⁰ Özgür Oral, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 153. Venedik Konsolos Giovanni Antonio Morana'nın gözlemleri için ayrıca bkz. Sümeyye Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Halep'e Dair Gözlemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

²¹ Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 104.

²² Kaplan Ağa aslen Cebeleli olup, bölgenin önemli yerel idarecilerindendir. Kaplan Ağa, 1697'de emir-i hac olarak görevlendirilmiş ardından da 1110 (1698-1699) tarihinde Sayda Valisi olarak atanmıştır. Hayatı hakkında bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhûd Meşâbir-i Osmâniyye*, c. IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, s. 52. Ayrıca bkz. Yahya Koç, *Sayda Eyaleti'nde Osmanlı İktidarı ve*

yönelik faaliyetleri İngiliz seyyah Maundrell'in dikkatini çekmiştir²³. Kaplan Ağa'nın bölgede ticareti geliştirmeye yönelik müslim ve gayrimüslim nüfusu iskan faaliyetleri ve ticareti özendirici gayretlerinin, aradan geçen zamana rağmen, 1720'li yıllarda şehir halkının zihninde hala canlılığını koruduğunu Seyyah Van Egmond aktarmıştır. Van Egmond ayrıca, şehrin hanlar, kervansaraylar ve pazaryeri gibi ticari alt yapı olanakları bakımından iyi bir konumda olduğunu belirtir²⁴. Seyyah limanda altı adet küçük Fransız gemisinin Dimyat'a mal taşımak için beklemekte olduğunu, bu gemilerden başka birkaç adet de İngiliz gemisi bulunduğunu aktarır²⁵.

17. yüzyıl ortalarından itibaren artan tütün ticareti²⁶ ve özellikle Mısır ile karşılıklı yapılan tütün, kahve ve pirinç ticareti Lazkiye'nin bölgesel ölçekte canlı bir ticari merkez olduğunu göstermektedir. Yaklaşık 1739-40 yıllarında Lazkiye'ye uğramış olan İngiliz din adamı Richard Pococke, özellikle Mısır'a gönderilen tütün ve karşılığında Mısır'dan gelen kahve ve pirinç ticaretinin artışı, pamuk ve ipek ihracatının yükselişi ile birlikte Lazkiye'nin ekonomik anlamda büyüme gösterdiğini ve bu sebeple şehir içinde yeni evler inşa edilmeye başlandığını belirtir²⁷. Mısır'dan gelen pirinç Halep başta olmak üzere daha çok nüfusun kalabalık olduğu şehirlerin ihtiyacı için iç pazara sevk edilmekteydi²⁸.

1737-1738 yıllarını kapsayan bir yıllık gümrük defterine göre, Lazkiye limanından bir yılda çıkan tütün miktarı 8.567 kantardır ve elde edilen gümrük geliri 77.103 kuruştur. Mısır'dan gelen ve cinsi ve nev'i belirtilmemiş olup sadece "an gümrük-ı Mısırî" şeklinde kayıtlara geçmiş olan emtiadan elde edilen gümrük geliri ise 9.684,5 kuruş olup tütüne göre oldukça düşüktür. Bir yıl için düzenlenen bu defterde ipek ve pamuk gibi emtiaya rastlanmaz. Diğer başka vergiler ile birlikte Lazkiye gümrüğünün bu dönemdeki bir yıllık gümrük geliri toplam 93.368,5 kuruştur²⁹.

İngiliz tüccarların ilgi duymadıkları tütün ticareti Venedikli tüccarların ilgisi dahilindeydi. 1795-1797 arasında Venedik'in Halep konsolosu olarak görev yapan Morana'ya göre, Venedik 18. yüzyıl sonlarında Lazkiye'den yıllık yaklaşık 500 kantar pamuk, 100 kantar ipek, 100 kantar balmumu, 1000 kantar tütün, 10.000

Yerel Güçler (1700-1775), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 159 ve 252.

²³ Henry Maundrell, *A Journey from Aleppo to Jerusalem at Easter*, A.D. 1697, Oxford 1703, s. 11.

²⁴ Egmond - Heyman, *Travels*, s. 317.

²⁵ Egmond - Heyman, *Travels*, s. 319.

²⁶ Bölgedeki tütün üretimi ve ticareti hakkında bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tablâli (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 27, 32, 73.

²⁷ Pococke, *A Description of the East*, s. 197.

²⁸ Havuz, Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Halep'e Dair Gözlemleri, s. 129.

²⁹ BOA. Bâb-ı Defteri, Maden Mukataası Kalemî Defterleri, (D. MMK d.), 22768, s. 2. (20 Zilkade 1150/11 Mart 1738).

İstanbul kilesi buğday ve 100 kantar kadar iplik ihraç etmekteydi³⁰. Lazkiye limanı ile Mısır'ın Dimyat limanı arasında sıkı bir ticari gemi trafiği vardı³¹. Üretilen tütünün önemli bir kısmı Dimyat üzerinden Mısır'a gönderilmekteydi ve karşılığında Mısır limanlarından pirinç ve kahve getirilmekteydi. Gelen pirinç Halep piyasasına gönderilirken³² kahvenin bir kısmı muhtemelen uluslararası piyasaya sunulmaktaydı. Lazkiye limanında ticarete konu olan bir diğer önemli emtia da zeytinyağıydı. Gerek Osmanlı tüccarları ve gerekse müstemem tüccarlar Lazkiye limanında zeytinyağı yüklemekteydiler³³.

18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Lazkiye'ye yönelik İngiliz ilgisi artmıştır. Artan bu ilgi sonucunda ihdas edilen Lazkiye konsolos vekilliği ile ticaretin daha da önem kazandığı anlaşılmaktadır. İngiliz tüccarlar Lazkiye limanından nişadır (amonyak tuzu/sallarmoniac), ipek, pamuk, pamuk ipliği, mazı ve sabun ithal etmekteydiler.

Lazkiye İngiltere Konsolos Vekilliği

Her Osmanlı topraklarındaki İngiltere konsoloslukları ahidname hükümleri çerçevesinde ihdas edilmiş diplomatik kurumlar olmakla birlikte iki devlet arasında 19. yüzyıla kadar süren uzun süreli iyi ilişkiler çerçevesinde daha çok ticari konularla ilgilenmişlerdir. Konsoloslukların masrafları Levant Şirketi tarafından karşılandığı için ancak ticari potansiyeli yüksek ve genelde bu masrafların karşılanacağı limanlarda konsolosluk açıldığı bilinmektedir. Bu minvalde 18. yüzyılda Lazkiye'de doğrudan Halep konsolosluğuna bağlı bir konsolos vekilliğinin (vice consulate) açılması da Lazkiye ve çevresindeki ticari potansiyelin İngilizler için konsolosluk açılabilir seviyeye ulaştığını göstermektedir. İngilizler 1737-38'deki konsolos vekilliği ihdasından önce bölgedeki ticari faaliyetlerini yerel aracılar veya anlaşmalı oldukları Fransızlar³⁴ eliyle sürdürmüşlerdir. 1701'de Halep'te mukim bazı İngiliz tüccarlar Lazkiye'den ipek alımını Hacı Lütfullah adında bir simsar vasıtasıyla gerçekleştirmekteydi. Hacı Lütfullah aynı zamanda deniz yoluyla Mısır'dan gönderilen nişadırı İngiliz tüccarlar adına Lazkiye'de teslim almakta ve bunları ya

³⁰ Havuz, Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Haleb'e Dair Gözlemleri, s. 50; Oral, Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794), s. 154.

³¹ Bu gemi trafiğinin 18. Yüzyılın son çeyreğindeki durumu için bkz. Daniel Crecelius - Hamza 'Abd Al-'Aziz Badr, "French Ships and their Cargoes Sailing between Damiette and Ottoman Ports 1777-1781", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 37, No. 3 (1994), s. 251-286. Venedik Konsolosu Morana'nın gözlemlerine göre bu gemi trafiği 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali sonrasında zayıflamıştır. Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Haleb'e Dair Gözlemleri*, s. 129.

³² Havuz, Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Haleb'e Dair Gözlemleri, s. 50.

³³ BOA., Ali Emiri Sultan Üçüncü Ahmed (AE. SAMD. III.), 14901, (24 Muharrem 1136/24 Ekim 1723).

³⁴ *Hertfordshire Archives and Local Studies (HERT.)*, DE/R/B, 226/5, Halep'den Richard Stratton Londra'ya Arthur Radcliffe'e, (29 May 1734/9 June 1734); DE/R/B, 226/6, Halep'den Richard Stratton Londra'ya Arthur Radcliffe'e, (8 July 1734/19 July 1734).

İngiliz gemilerine yüklemekte veya Lazkiye piyasasında satmaktaydı³⁵. 1719'da da İngiliz tüccarların Lazkiye piyasası ile bağlantıları sürmekteydi ve ipekten başka pamuk, mazi, sabun ve pamuk ipliği ithal etmekteydiler³⁶. 1720'li yıllarda Lazkiye'ye gelen Seyyah Van Egmond'un belirttiğine göre, Lazkiye'de o tarihlerde henüz mukim müstemem bir tüccar veya konsolos bulunmamaktadır. İngilizler ve Hollandalılar İngiltere'nin Halep konsolosu tarafından Lazkiye'ye gönderilen bir Rum papazı aracılığıyla ticari faaliyetlerini sürdürmektedirler³⁷. On yıl sonrasına ait kayıtlardan ticaretin yine yerel araçlar vasıtasıyla sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. İngiltere'nin Halep konsolosu Nevil Coxe 13 Ekim 1730'da, İngiltere'nin Trablusşam konsolos vekiline bağlı olmak üzere, Semaan Kassab isimli bir Rum'u Lazkiye'ye ticari acente olarak göndermiştir. Semaan Kassab'ın görevi, Lazkiye limanında İngiliz tüccarların ve İngiltere himayesindeki diğer devletlerin tüccarlarının çıkarlarını korumak, limana gelen İngiliz ve diğer müstemem mahmi devlet gemilerinin ticari işlemlerini yerine getirmek ve aynı zamanda Trablusşam konsolos vekili John Carew adına liman harçlarını tahsil etmek olarak tanımlanmıştır³⁸. Osmanlı Arşivi'ndeki İngiltere düvel-i ecnebiye defterleri kayıtları da Sem'an Karsab³⁹'ın Mart 1731'de İngiltere'nin Halep konsolosunun Lazkiye'deki "...ba'zı umûr ve maslahatları için meks üzere olduğu..."nu teyid etmektedir⁴⁰. 1733'te ise, daha önce açılmış Akka konsolos vekilliğinin görev alanı genişletilerek Sayda, Beyrut ve diğer limanları da kapsayan bir konsolos vekilliğine dönüştürülmüştür⁴¹. Akka konsolos vekilinin yetki alanı içinde Lazkiye açıkça belirtilmemişse de diğer limanlar ifadesinden Lazkiye'nin de bu süreçte Akka konsolos vekilliğinin yetki alanına dâhil edilmiş olması muhtemeldir. Bu durum aslında bölgedeki ticaretin değişen koşullar çerçevesinde eskisi gibi sadece Halep merkezinden ibaret olmadığını, başta ipek ve pamuk olmak üzere İngiliz ilgisinin bölgedeki diğer liman şehirlerine doğru genişlediğini göstermektedir. 1737 yılında bu sefer bir İngiliz'in, Edward Purnell'in ticari acente olarak Lazkiye'ye gönderildiği anlaşılmaktadır. Haziran-Temmuz 1737 tarihli bir belgede Purnell, İngiltere'nin Halep

³⁵ *The National Archive (TNA) State Papers (SP)*, 110/29, s. 24, Halep'den Kahire'ye Thomas Vernon ve John Goodman'a (6 May 1701/17 May 1701); *SP*, 110/22, s. 141v, Halep'den Trablusşam'a John Carew'e, (14 May 1702/25 May 1701).

³⁶ *SP*, 105/116, Londra'dan Halep'e Konsolos John Purnell'e, (13 August 1719/24 August 1719).

³⁷ Egmond - Heyman, *Travels*, s. 317-318.

³⁸ *SP*, 110/74, c. 2, (2 October 1730 / 13 October 1730).

³⁹ İsmi yazılışındaki farklılık kullanılan belgelerden kaynaklanmaktadır. Yukarıda, İngiliz arşiv belgesindeki imla aynen aktarılmış, Osmanlı arşiv belgesindeki ibare de çevirim yazı ile verilmiştir.

⁴⁰ BOA. A. DVNS.AHK. MR. d. (*Mora Ahkam Defteri*), 2, 99/1 (Evasıt-ı N. 1143/20-29 Mart 1731). Arşivde yanlışlıkla Mora Ahkam defterleri tasnifine dahil edilmiş olan bu defter aslında İngiltere Düvel-i Ecnebiye defteridir. Bu deftere göre İngiliz tüccarların faaliyetlerini inceleyen bir çalışma için bkz., Hakan Yazar, *2 Numaralı Mora Ahkâm Defterine Göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1717-1750)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

⁴¹ Türkhan, 18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep, s. 190.

konsolosunun işlerini görmek üzere Lazkiye'ye gönderdiği "âdemi" olarak zikredilmektedir⁴². Purnell bundan kısa bir süre sonra da İngiltere'nin Lazkiye konsolos vekili olarak görevlendirilecektir.

Lazkiye'ye atanan ilk İngiliz konsolos vekili Edward Purnell'in konsolosluğunun Osmanlı sultanı tarafından onay tarihi Demiryürek tarafından Osmanlı arşiv belgelerinde 22 Şubat 1738 olarak tespit edilmiştir⁴³. Ancak Lazkiye limanına gelip-giden İngiliz gemileri ve tüccarlarına müdahalede bulunulmaması hakkındaki 15 Ekim 1737 tarihli bir hükümde Edward Purnell İngiltere'nin Lazkiye konsolosu olarak anılmaktadır⁴⁴. Şimdilik bu tarihten öncesine ait bir atama kararı tespit edilememiş olmakla birlikte, Ekim 1737 tarihli bu kayıt Purnell'in konsolosluğunun Osmanlı paytahtı tarafından Şubat 1738'den önce onaylandığını göstermektedir.

Öte yandan İngiliz arşiv belgelerinde bulunan ve Purnell'in atanma sürecinden bahseden yazışmalar Purnell'in atanmasının hemen gerçekleşmediğini, göreve başlama sürecinin normale göre daha farklı bir şekilde geliştiğini gösterir. Bu belgelerde de Purnell'in atanma tarihi tam olarak verilmemekle birlikte atanma sürecinde yaşanan bazı gelişmeleri takip etmek mümkün olmaktadır. Londra-Halep arası yazışmalara yansıdığı kadarıyla, kendi talebi üzerine Edward Purnell'in Lazkiye'ye konsolos vekili olarak atanması Ağustos 1737'den önce Halep konsolosluğunun gündemine girmiş ve bunun için Levant Şirketi'nin Londra'daki merkezinden görüş sorulmuştur. Levant Şirketi merkezi Purnell'e bir berat sağlanarak konsolos vekili olarak atanma talebini uygun bulmuş ve buna dair Halep konsolosluk meclisinin karar almasını istemiştir⁴⁵. Ancak sonrasında Purnell'in bizzat Londra'ya, atamanın gerçekleşmesi hususunda doğrudan mektuplar yazmasına ve şirket merkezinin de Purnell'in atanmasını kabul ettiğini tekrar tekrar Halep'e bildirmesine rağmen Halep konsolosluğunun atama kararı almakta bir süre çekingen davrandığı⁴⁶ ve atama meselesinin Ağustos 1738 tarihine kadar en azından İngiliz makamları nezdinde tam olarak netleşmeden kaldığı anlaşılmaktadır⁴⁷.

⁴² BOA., *A. DVNSAHK. MR. d.*, 2, 136/3, (evâil-i Ra. 1150/29 Haziran-8 Temmuz 1737).

⁴³ Mehmet Demiryürek, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire (1700-1800): Consulates, Consuls and Travellers*, The Isis Press, İstanbul 2017, s. 46.

⁴⁴ BOA., *A. DVNSAHK. MR. d.*, 2, 139/6, (Evâil-i C. 1150/26 Eylül-5 Ekim 1737).

⁴⁵ *SP.*, 105/117, Londra'dan Halep'e Konsolos Coxe'a (11 August 1737/22 August 1737).

⁴⁶ Halep konsolosluğunun çekingen davranması veya atamayı geciktirmesinde, Edward Purnell'in kardeşi İskenderun eski liman temsilcisi John Purnell hakkında hesaplarındaki usulsüzlük ve çeşitli yolsuzluk iddialarından dolayı açılan ve aynı tarihlerde görevden alınması ile sonuçlanan davalar etkili olmuş olabilir. John Purnell hakkındaki iddialar, yürütülen soruşturma ve sonuçları için bkz. Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 262-270.

⁴⁷ Londra'dan yazılan Mart 1738 tarihli mektuba göre Purnell'in henüz konsolos vekili olarak atanmamıştır. Purnell atama belgesini talep etmekte, şirket merkezi ise Halep konsolosluğu meclisinden olumlu görüşünü beklemektedir. (*SP.*, 105/117, Londra'dan Halep'e Konsolos Coxe'a (23 February 1738/6 March 1738). Şirket tarafından 13 Ağustos 1738'de Halep konsolosluğuna gönderilen bir mektupta yukarıdaki 22 Ağustos 1737 ve 6 Mart 1738 tarihli mektuplara atıf yapılarak, Purnell'in atanması hususunda herhangi itiraz var ise ilk fırsatta

Yukarıda zikredilen Ekim 1737 tarihli Osmanlı belgesinde Purnell'in konsolos olarak zikredilmesi göz önüne alındığında Ağustos 1737'den sonra Purnell adına İstanbul'dan atama beratı alınmış olduğu, bu sebeple Purnell'in Osmanlı makamları tarafından konsolos olarak tanımlandığı ancak Halep konsolosluğu tarafından hemen göreve başlatılmamış olduğu için İngilizler tarafından henüz konsolos olarak değil ticari acente olarak tanımlandığı sonucuna varılabilir.

Purnell'in, Lazkiye limanında İngiliz ve mahmi gemilerden ve tüccarlardan tahsil etmesi gereken konsolosluk harcının tahsili yöntemine dair 15 Aralık 1737 ve 10 Şubat 1738 tarihli mektuplarına cevaben, şirketin Londra'dan Eylül 1738'de yazılan mektuplarında⁴⁸, Purnell'in sadece tüccar olarak nitelenmesi atama meselesinin bu tarihte de halen tam olarak çözülemediğini göstermektedir. İstanbul'dan Londra'ya gönderilen 15 Haziran 1738 ve 26 Ağustos 1738 tarihli mektuplara cevaben Londra'dan İstanbul'a gönderilen 13 Mart 1739 tarihli mektupta ise Purnell'in ataması teyit edilmiş⁴⁹ ve sonraki yazışmalarda da Edward Purnell şirket tarafından da resmen konsolos vekili olarak anılmaya başlanmıştır⁵⁰. Purnell 1745 yılında bir süreliğine Hollanda konsolosluğu görevini de sürdürmüştür⁵¹.

Purnell bu ilk konsolos vekilliğini 1754 yılına kadar sürdürmüştür⁵² Purnell'den sonra 1733'den beri Lazkiye'de ticaret ile meşgul olan Hollanda asıllı Daniel Boumeester⁵³ 3 Nisan 1755'te konsolos vekili olarak atanmış ardından 6

Londra'ya bildirilmesi eğer böyle bir durum yok ise daha fazla zorluk çıkartılmadan, beratın alınarak atamanın gerçekleştirilmesi bildirilmiştir. *SP.*, 105/117, Halep'e Konsolos Cox'e'a (2 August 1738/13 August 1738).

⁴⁸ Edward Purnell'in 15 Aralık 1737 ve 10 Şubat 1738 tarihlerinde şirket idaresine yazdığı konsolosluk harcı ile ilgili sorulara şirket idaresi tarafından 4 Eylül 1738'de cevap verilmiştir. (*SP.*, 105/117, Londra'dan Halep'e Hazinekar William Cooper'a (24 August 1738/4 September 1738). (*SP.*, 105/117, Londra'dan Lazkiye'ye Tüccar Edward Purnell'e (24 August 1738/4 September 1738).

⁴⁹ *SP.*, 105/117, Londra'dan İstanbul Elçiliğine (13 March 1739/24 March 1739) .

⁵⁰ *SP.*, 105/117, Londra'dan Lazkiye'ye konsolos vekili Edward Purnell'e (13 April 1739/24 April 1739).

⁵¹ O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse Vertegenwoordigers, Residerende in Het Buitenland, 1584-1810*, 's-Gravenhage: M. Nijhoff 1976, s. 359 (<http://resources.huysens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=390&accessor=toc&source=2&view=imagePane&size=906>) (erişim tarihi 13.06.2021).

⁵² Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 14, 105. Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak konsolos atamalarını inceleyen Demiryürek, Purnell'in görevinin bitimini, halefi Boumeester'in göreve başlama tarihi ile birleştirerek ve berat tarihine göre 3 Nisan 1755 olarak vermektedir. (Demiryürek, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire*, s. 46-47.) İngiliz kaynaklarındaki görevden alma ve atama tarihleri şirket yönetiminde alınan kararların tarihleri ile Levant'ta gönderilen mektupların tarihlerinden oluşmaktadır. Bu kararlar sonrasında Osmanlı makamlarına berat için başvurulması ve aradan bir müddet zaman geçtikten sonra beratın düzenlenmesi gibi uzun süreçler sonrasında Osmanlı makamları tarafından gerçekleşen resmi onay ile İngiliz makamlarının göreve ataması şeklinde iki farklı tarih seti ortaya çıkmaktadır.

⁵³ Düvel-i cenebiye defterindeki Lazkiye konsolosluğu beratında Daniel Boumeester İngiliz olarak zikredilmiş ise de (*BOA., A. DVN. DVE.*, 35/1, s. 85, s. 211) aslında Hollandalıdır. Boumeester

Ağustos 1758'de Edward Purnell tekrar konsolos vekili olmuş ve bu ikinci görevi 28 Nisan 1762'ye kadar sürmüştür⁵⁴. Edward Purnell'in ardından ise, iş ortağı Thomas Phillip Vernon⁵⁵ konsolos vekili olmuş ve 26 Şubat 1769 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 1769-1774 arasında John Murrat⁵⁶ ve Şubat 1774-Ağustos 1775 arasında da konsolos naibi olarak Dominick Anthony Sciperas⁵⁷ görev yapmışlardır⁵⁸. Lazkiye'nin bir liman şehri oluşu ve konsolosluk ihdasında asıl amaç ticari faaliyetleri sürdürmek olmakla birlikte, İngilizlerin özellikle Bulutkapan Ali Bey'in⁵⁹ isyanı ve bölgeye yönelik faaliyetleri hakkında Lazkiye konsolosundan

---

1721'de Halep'e gelmiş ve 1728-1733 yılları arasında Hollanda'nın Halep Konsolosu olarak görev yapmıştır. 1733'de ise Lazkiye'ye gitmiştir. Bkz. Maurits H. Van den Boogert, "European Patronage in the Ottoman Empire: Anglo-Dutch Conflits of Interest in Aleppo", *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, (edt. Alastair Hamilton, Alexander Hendrik de Groot, Maurits H. Van Den Boogert), Brill, Leiden 2000, s. 190/187-222.

⁵⁴ Demiryürek, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire*, s. 46-47.

⁵⁵ Thomas Phillip Vernon 1765'te Hollanda konsolos vekili (Schutte, *Repertorium der Nederlandse Vertegenwoordigers*, s. 359), 1768-1773 yılları arasında da Venedik konsolos muavini olarak görev yapmıştır. 1783'te ise Venedik'in Sayda liman temsilcisi olarak atanmıştır. Oral, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, s. 154, 156. Thomas Vernon bölgede tek başına bulunmuyordu, aile üyeleri ile birlikte Kahire ve Halep'te de ticarethaneler kurmuşlardı. Vernon ailesinin Osmanlı topraklarında 1697'de başlayan ticari faaliyetleri için bkz. Uzeyir Serdar Serdaroğlu, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchant Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, University of Birmingham Department of History College of Arts and Law Department of History, Unpublished Dissertation, 2018, s. 215-223.

⁵⁶ Venedik kaynaklarına nazaran, John Murrat Lazkiye'de İngiliz konsolos vekilliği dışında Venedik temsilcisi olarak da görev yapmış (Oral, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, s. 154) 1773 yılı içinde hastalanan Murrat, tedavisi için Eylül 1773'te Halep'ten gelen İngiliz doktor Adam Freer'in çabalarına rağmen kısa bir zaman sonra vefat etmiştir. Christine Laidlaw, *The British in the Levant Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, I. B. Tauris Publishers, London New York, 2010, s. 157.

⁵⁷ Dominick Anthony Sciperas, John Murrat'ın vefatı sonrası bir süre konsolos naibi olarak görev yaptığı gibi, hem John Murrat, hem de son İngiliz konsolos vekili David Francis De Bezancenet'in Lazkiye'de vefatları sonrasında Halep konsolosluğunca her iki müteveffanın emlakının varislerine intikali için oluşturulan komisyonlarca Lazkiye'de bulunan mallarının tespit ve teslim alınması görevlerini ifa etmiştir. BOA., *A. DVNS. DVE. d.*, 36/2, 144/693, (Evâil-i Ca. 1189/30 Haziran - 9 Temmuz 1775); BOA., *A. DVNS. DVE. d.*, 36/2, 145/697, (Evâhır B. 1189/17-26 Eylül 1775)., Maurits H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratları*, çev.: Ali Coşkun Tuncer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 159. Sciperas ayrıca 1776-1777 yıllarında Lazkiye'de Hollanda konsolos vekili olarak da görev yapmıştır. Schutte, *Repertorium der Nederlandse Vertegenwoordigers*, s. 359.

⁵⁸ Demiryürek, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire*, s. 47. Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 105. Thomas Vernon, Daniel Boumeester'in ortodoks olan kızı ile Lazkiye'de evlenmiş ve ondan bir kızı dünya gelmiştir. Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 205-206.

⁵⁹ Bulutkapan Ali Bey hakkında bkz. Feridun Emecen, "Ali Bey, Bulutkapan", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 383-384; Selda Güner, "Mısır'da Âsi Bir Memlük: Bulutkapan Ali Bey (el-Kebir)

sürekli olarak haber aldıkları ve İngiliz elçisi John Murray'ın aldığı bu haberleri Londra'ya aktardığı görülmektedir⁶⁰. Araştırmalar Lazkiye'deki İngiliz konsolos vekilliğinin 1778'e kadar sürdüğünü göstermektedir⁶¹. Son konsolos vekili David Francis de Bezancenet 15 Ağustos 1775'ten⁶² 30 Ağustos 1778'te Lazkiye'de vefatına kadar konsolos vekili olarak görev yapmıştır⁶³. Bu tarihten sonra liman ticari olarak kullanılmadığı için yeni bir İngiliz konsolos vekili atanmamıştır⁶⁴. Bundan sonra 19. yüzyıl ortalarına kadar Lazkiye'de İngiltere diplomatik veya ticari bir temsilcilik açmamıştır. 1856'da yeniden açılan konsolosluk ile İngilizler Lazkiye'ye yeniden dönmüşlerdir⁶⁵.

Konsolos vekilleri beraberlerinde tercümanlar da istihdam etmişlerdir. Halep ve diğer merkezlerde olduğu gibi yerel gayrimüslim ahalinin tercih edildiği görülmektedir⁶⁶. Purnell'in göreve atanmasından sonra konsolosluk tercümanı olarak 22 Şubat 1738'te Yusuf veled-i Vehbe atanmış ve Ocak 1749'daki ölümüne kadar görevde kalmıştır⁶⁷. Haziran 1738 tarihli bir kayda göre Yusuf veled-i Vehbe'den başka 1 Mart 1738'de Beşara Moşi de tercüman olarak atanmıştır. Beşara Moşi'nin 3 Nisan 1755'te ölümünün hemen ardından Bolos Ganme, Lazkiye konsolos vekilliği tercümanı olarak atanmıştır⁶⁸. Purnell'in ikinci konsolosluğu sırasında tercümanı olan İstanbul sakinlerinden Kesyar(?) ise Ocak 1760 tarihi itibarıyla 5 yıldır Lazkiye'de ikamet etmekteydi⁶⁹. Ancak Bağış'ın da belirttiği üzere⁷⁰, tercümanlık beratına sahip bu kimselerin gerçekten tercümanlık yapıp yapmadıklarını tespit etmek mümkün olamamaktadır.

(1768/69-1773)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 53/I (2013), s. 155-181.

⁶⁰ İngiliz Elçisi John Murray'ın Londra'ya yazdığı 17 Ocak 1772 tarihli rapora göre Ali Bey Gazze'ye asker ve mühimmat çıkartmaya devam etmektedir ve Dimyat'tan ayrılan Osmanlı gemilerini Ruslar ele geçirmişlerdir. Bulutkapan, Rus Amiral Orlof'dan bu gemilerin kendisine bırakılmasını talep etmiştir. *SP.*, 97/48, s. 13v, 17 Ocak 1772, (Elçi Murray'dan Londra'ya).

⁶¹ Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Frank Cass & Co.Ltd. London 1964, s. 163.

⁶² Demiryürek, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire*, s. 47.

⁶³ Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi*, s. 159.

⁶⁴ Wood, *A History of the Levant Company*, s. 163.

⁶⁵ Fulya Düvenci Karakoç, "İngiliz Belgelerine Göre 19. Yüzyıl Sonunda Halep'te Toplum, Yönetim ve Konsoloslar Arasındaki İlişkiler", *CIEPO 19 Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları*, (edt. İlhan Şahin vd.) I. cilt, İstanbul, 2014. s. 409.

⁶⁶ Halep başta olmak üzere İngilizlerin bölgede genellikle Katolik Arapları tercüman olarak tercih etmeleri hakkında bkz. Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 206-217.

⁶⁷ Mehmet Demiryürek, "İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu", *Belleter*, c. LXXX/288 (Ağustos 2016), s. 439-481, ekler tablo 6.

⁶⁸ Demiryürek, "İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu", s. 439-481, ekler tablo 1 ve 6.

⁶⁹ BOA. A. DVN. DVE (Bâb-ı Defteri Düvel-i Ecnebiye Fransa), 101/51, (Evasıt-ı Ca. 1173/31 Aralık 1759/9 Ocak 1760).

⁷⁰ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Beratlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 29.

İngilizlerin Lazkiye’de İpek ve Pamuk Ticareti

İngilizlerin Lazkiye’de bir konsolos vekilliği açmalarının en önemli sebebi bölgedeki üretilen ipeğe olan ilgileridir. Nitekim daha erken tarihlerden itibaren Avrupalı tüccarların Suriye’nin farklı bölgelerinde üretilen ipeğe yönelik ilgilerinin artış gösterdiği bilinmektedir. Lazkiye ve çevresinde üretilen pamuk ve ipek 18. yüzyılda Doğu Akdeniz limanlarından İngiltere’ye ithal edilen en önemli iki ticari emtiadır⁷¹. Bu çerçevede ifade edilmesi gereken bir diğer önemli husus İngilizler Lazkiye’yi bir alışveriş piyasası olarak değerlendirmekten çok sadece bu piyasadan kendileri için cazip olan emtiayı almayı ön planda tutmuşlardır. Bu anlamda Lazkiye bölgede üretilen ipek ve pamuk gibi İngilizlerin talep ettikleri ürünlerin satın alınıp gemilere yüklendiği ara bir ticaret merkezi hüviyetindedir. Uluslararası piyasanın merkezi Halep olmaya devam etmiştir.

18. yüzyılın ilk yarısında İran’da yaşanan iç karışıklıklar sırasında Afganların Gilan ve İsfahan’ı kuşatmaları, 1723’de başlayan Osmanlı-İran savaşları ve aynı yıl Gilan ve Mazenderan gibi önemli ipek üretim merkezlerinin Rusların eline geçmesi⁷² ve 1736’da Nadir Şah’ın ipek piyasasını tekelleştirme girişimi gibi hadiseler⁷³ İran’da ipek fiyatlarının yükselmesine neden olduğu gibi kimi yıllar Halep’e gelen İran ipeği akışını da engellemiştir⁷⁴. Bu şartlar altında Halep’teki Avrupalı tüccarlar için Levant bölgesi ipekleri daha önemli hale gelmiştir. Özellikle 1723’te Gilan ve Mazenderan’ın Ruslarca işgali ve sonrasında, Halep’e ulaşan İran ipeğinin miktarında ciddi düşüşler yaşanmıştır⁷⁵. Hemen ertesi yıl Halep’e İran’dan yeterli miktarda ipek gelmediğine dair ilk belirtiler ortaya çıkmıştır⁷⁶. Bu düşüş yanında Levant Şirketi’nin Basra’da Doğu Hindistan Şirketi ile rekabeti ve Doğu Hindistan Şirketi’nin Levant Şirketi’ne göre daha ucuza ipek ihraç etmeye başlaması da Halep’teki İngiliz ticaretini olumsuz etkilemiştir⁷⁷. Levant Şirketi’nin bir diğer rakibi olan Rusya Şirketi’nin de 1739’da Rusya ve Hazar üzerinden İran ipek

⁷¹ Lazkiye ipeğinin iç pazardaki en önemli fakat istikrarsız alıcısı Mısır’dı. Mısır’a kimi dönemlerde bazı yıllar doymak bilmez şekilde Suriye kıyılarından ipek alırken kimi yıllar da hiç ipek almamaktaydı. Bkz. Ralph Davis, *Aleppo and Devonshire Square English Traders in the Levant in the 18th Century*, Glasgow 1967, s. 160.

⁷² İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2010, s. 69; İran’daki iç karışıklıklar ve Rusların İran’ın kuzeyine yönelik işgal girişimleri için ayrıca bkz. Rudi Matthee, *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*, I.B. Tauris, London-New York 2012.

⁷³ Clarence Matterson, *English Trade in the Levant 1693-1753*, Harvard University Unpublished PhD. Thesis, 1936, s. 276.

⁷⁴ Türkhan, Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep, s. 44.

⁷⁵ Türkhan, Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep, s. 90-97.

⁷⁶ Türkhan, Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep, s. 97.

⁷⁷ Türkhan, Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep, s. 108.

piyasası ile bağlantı kurma çabaları⁷⁸ da İngilizlerin ipek almak için Levant'a alternatif başka yollar aramaya başladıklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Öte yandan Suriye bölgesinde üretilen ipekler, İran menşeli sherbasse ipeğinin kalitesinin oldukça gerisindeydi. İngilizlere göre bölgedeki en kaliteli ipek Antakya ipeğiydi. Onu sırasıyla Trablusşam, Beyrut, Payas ve Lazkiye ipeği izliyordu. İngiliz acente Edmund Dunch Londra'daki patronuna yazdığı bir mektupta Lazkiye ipeğini bölgenin en kötüsü olarak tavsif etmekteydi⁷⁹. Bu sebeple farklı bölgelerden alınan ipekler karıştırılarak hem kalite bakımından hem de fiyat bakımından bir denge sağlanmaya çalışılmaktaydı⁸⁰.

18. yüzyılda Levant ticaretinin bütününde İngilizlerin, başlıca rakipleri Fransızların gerisinde kaldıkları bilinmektedir. Bu yüzyıl boyunca bölgedeki İngiliz ticaretinin nispeten gerilemesine karşın, İngiliz tüccarların aksine ticareti nakit para ile gerçekleştiren Fransızlar; Kıbrıs, Lazkiye ve Sur gibi limanlarda İngilizlere nazaran daha kolay ipek satın alabilmekteydiler. Bu rekabet karşısında yünlü satışı ve takası ile piyasadaki mal almaya çalışan İngilizler kimi zaman bu konuda yeteri kadar başarılı olamıyorlardı⁸¹. İngilizler Lazkiye'de konsolos vekilleri ve acenteleri bulunmadığı dönemlerde ise Fransız tüccarlarla iş birliği yaparak Lazkiye'den mal temin etmeye çalışmaktaydılar. 1734 yılında Lazkiye'de bulunan Fransız tüccar Isoard, Halep'teki İngiliz acente Richard Stratton tarafından 6.000 dolar tutarında ipek alımı gerçekleştirmek üzere yetkilendirilmişti⁸². Ancak o yıl ipek üretim rekoltasının beklenenden daha düşük çıkması, bir süredir devam etmekte olan veba salgını ve İran piyasasındaki sıkıntılar nedeniyle ipek arzı yetersiz kalmıştı. Bunun sonucunda Lazkiye piyasasında ipek fiyatları önce 16-17 dolar/rotelloya daha sonra 17-18 dolar/rotello kadar yükselmişti. Bu fiyatlar İngiliz acentenin alım gücünün üzerinde olduğu için ipek alımı yapılamamıştı⁸³. 1735 yılında ise, yine Lazkiye'de mukim Jouard isimli bir başka Fransız tüccar, İngiliz tüccarlar için ipek temin etmekteydi⁸⁴.

Ralph Davis, Fransız tüccarların 1749 tarihinden sonra İngiliz tüccarları Akka, Trablusşam ve Lazkiye'den çıkarttıklarını ve bu bölgelerdeki ipek ticaretini tamamen ele geçirdiklerini belirtmektedir⁸⁵. Ancak Davis'in bu iddiası en azından Lazkiye için doğru değildir. Bölgede İngiliz ticareti Fransız ticaretinin gerisinde kalmış olmakla birlikte, İngilizlerin Lazkiye ipek piyasası ile bağlarının tamamen

⁷⁸ Söz konusu rekabet ve Londra'da yaşanan tartışmaları için bkz.: Matterson, *English Trade in the Levant 1693-1753*, s. 277-286.

⁷⁹ SP., 110/22, s. 22v-23, Halep'den Londra'ya Edmund Dunch'a (26 April 1701/7 May 1701).

⁸⁰ Davis, Aleppo and Devonshire Square, s. 155-156.

⁸¹ DE/R/B, 226/35, Halep'den Richard Stratton Londra'ya Arthur Radcliffe'e, (26 August 1735/6 September 1735).

⁸² DE/R/B, 226/5, Halep'den Richard Stratton Londra'ya Arthur Radcliffe'e, (29 May 1734/9 June 1734).

⁸³ DE/R/B, 226/6, Halep'den Richard Stratton Londra'ya Arthur Radcliffe'e, (8 July 1734/19 July 1734).

⁸⁴ Matterson, *English Trade in the Levant 1693-1753*, s. 255.

⁸⁵ Davis, Aleppo and Devonshire Square, s. 160.

kopması söz konusu değildir. Bu iddianın aksine İngiliz arşiv belgeleri ve özellikle Radcliffe kardeşlere ait ticari kayıtlar 1749 ve sonrasında İngilizlerin dalgalı bir seyirde de olsa Lazkiye'den ipek ve pamuk almaya devam ettiklerini göstermektedir. 24 Mart 1749 tarihinde İngiliz *Dellamar* gemisi Lazkiye'den toplam 71 balya ipek yükleyerek ayrılmıştı⁸⁶. Lazkiye konsolos vekili Edward Purnell'in 30 Ocak 1750 tarihli mektubunda bildirdiğine göre Londra'daki patronları Edward ve Arthur Radcliffe'e Halep konsolosu Arthur Pollard hesabına 2 balya ipek temin etmişti. Purnell bu ipekleri İngiliz *Thames* gemisine yüklemişti ve gemi Lazkiye'den toplam 62 balya ipek ve 43 balya pamuk alarak ayrılmıştı⁸⁷. Purnell aynı yılın Kasım ayında da yine Radcliffe kardeşler için Lazkiye'den toplam 2.851 dolar tutarında 9 balya ipek daha temin etmiş ve bunlar İngiliz *Tryton* gemisine yüklenmişti. Gemi 14 Aralık 1750 tarihinde Lazkiye limanından yüklediği toplam 35 balya ipek ve 15 balya pamuk ile ayrılmıştı⁸⁸. 1751'de ise Lazkiye limanından İngiltere'ye yapılan tüm emtia ithalatının toplam değeri 8.454 dolar olup bunun 57 balyası ipektен geriye kalan kısmı ise pamuktan oluşmaktaydı⁸⁹. Ocak 1752'de ise İngiliz *Thames* gemisi Lazkiye'den 100 balya pamuk yükleyerek ayrılmıştı⁹⁰. 53 balya pamuk yüklenen *Tryton* gemisi de 9 Nisan 1752 tarihinde Lazkiye limanından yola çıkmıştı⁹¹. Şubat 1755'de Daniel Boumeester, Radcliffes&Whitfield ortaklar adına 2 balya ipeği *Thames* gemisine yükleyerek Londra'ya göndermişti⁹². 1756 yılında konsolos Purnell, yine *Tryton* gemisi ile toplam 56 balya pamuğu Arthur Pollard adına Londra'ya göndermiş ve bu pamuklar Haziran 1756'da Pollard adına Londra piyasasında açık arttırma ile satılmıştı⁹³. Görüldüğü üzere *Tryton* ve *Thames* gemileri düzenli olarak Lazkiye limanına uğramakta ve İngiliz konsolos vekili Edward Purnell ve müstakbel halefi Daniel Boumeester 1750-1759 arasında Lazkiye'den İngiliz tüccarlara ipek ve pamuk temin etmekteydiler⁹⁴.

Öte yandan Daniel Boumeester ve Edward Purnell'in Lazkiye'deki faaliyetlerinin sadece ticaret ile sınırlı kalmadığı, satın aldıkları dut bahçelerinde ipek üretimi gerçekleştirdikleri de anlaşılmaktadır. Ocak 1760'da Lazkiye'deki müstemmen taifesinin ne kadar zamandır burada mukim olduklarını, zimmi teb'adan kadınlarla

⁸⁶ DE/R/B, 264/1, Kıbrıs'tan George Wakeman'dan, Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe ortaklara, (13 March 1749/24 March 1749).

⁸⁷ DE/R/B, 261/1, Lazkiye konsolos vekili Edward Purnell'den Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe, (30 January 1750/10 February 1750).

⁸⁸ DE/R/B, 261/2, Lazkiye konsolos vekili Edward Purnell'den Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe, (20 November 1750/1 December 1750); DE/R/B, 261/3, Lazkiye konsolos vekili Edward Purnell'den Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe ortaklara, (4 December 1750/ 15 December 1750).

⁸⁹ Gharaybeh, *English Traders in Syria*, s. 106.

⁹⁰ DE/R/B, 260/3, Trablusşam'dan Palmentier ve Abbott ortaklardan Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe ortaklara, (9 January 1752).

⁹¹ DE/R/B, 261/6, Lazkiye konsolos vekili Edward Purnell'den Londra'ya Edward ve Arthur Radcliffe'e, (9 April 1752)

⁹² DE/R/B, 387/21, (16 February 1755).

⁹³ DE/R/B, 387/23, (30 June 1756).

⁹⁴ DE/R/B, 247 nolu tasnif içindeki muhtelif belgeler.

evlenip evlenmediklerini ve bunların tamamının ne tür emlaka sahip olduklarını tespit eden Lazkiye müftüsünün sayımında Daniel Boumeester'in 1760 tarihinden önce Lazkiye'de 4 sene ikamet ettiği⁹⁵ ve Lazkiye civarında Besnada köyünde bir evi ve yıllık yaklaşık 360 dirhem ibrişim üretim kapasitesine sahip bir dut bahçesi ile yine aynı köyde yıllık yaklaşık 150 ila 180 dirhem ibrişim üretimi kapasitesine sahip başka bir dut bahçesi olduğu kaydedilmiştir. Ancak Daniel Boumeester, fazlaca borcu olduğu için bu borçlarına karşılık evini ve bahçelerini İngiliz konsolos vekili Edward Purnell'e devrederek bir süre önce Lazkiye'den ayrılmıştır. Edward Purnell'in bu bahçeleri işleterek, muhtemelen Daniel Boumeester'den kendisine devrolmuş borçları ödediği gibi vergi yükümlülüklerini de yerine getirdiği belirtilmiştir. Müftünün tespitlerine göre, Edward Purnell ise, 1760 tarihi itibarıyla Lazkiye'de 1,5 yıldır ikamet etmektedir⁹⁶ ve Boumeester'den devr aldığı dut bahçelerinden başka Sahyun mukataasında bir adet dut bahçesi vardır. Purnell'in ayrıca yıllık yaklaşık 360 dirhem ipek üretim kapasitesine sahip başka bir dut bahçesini de Şeyh Ahmed Şem'aoğlu'ndan borcuna karşılık satın aldığı aynı sayımda kaydedilmiştir⁹⁷. Bu sayımdan anlaşıldığına göre gerek Boumeester ve gerekse Purnell ticari faaliyetler dışında sahip oldukları dut bahçelerinde ipek üretiminde aktif durumdadırlar.

İngilizlerin Lazkiye'deki Kredi İlişkileri

Lazkiye konsolos vekilleri Edward Purnell ve John Murrat'ın bölgedeki yerel idareciler ile ayan ve eşraftan bazı kimselerle kredi ilişkileri yürüttüğü de görülmektedir. Osmanlı makamlarına intikal etmiş borç davaları kredilerin boyutları hakkında bilgi edinmemize imkan tanımaktadır.

Lazkiye müftüsü Şeyh Abdurrahman Efendi oğlu Şeyh Mehmed'in Edward Purnell'e olan 582 kuruş borcunu pamuk ile ödemesini şeklindeki sözleşmeye uymaması üzerine, İngiliz elçisi davayı 1738 yılında Divan-ı Hümayun'a taşımış ve divandan borca karşılık gelen miktarda pamuğun konsolos vekili Purnell'e verilmesi yönünde hüküm çıkmıştır⁹⁸.

Lazkiye ayanından Ahmed Zemberi ve oğlu Osman Zemberi isimli kimseler Edward Purnell'den borç almışlardır. Ancak baba Ahmed Zemberi'nin ölümü üzerine vadesinde ödenmeyen 1.500 kuruş için İngiliz elçisi Divan-ı Hümayun'a başvurmuştur. Eylül 1740 tarihli karara göre bu borcun Osman Zemberi tarafından

⁹⁵ Esasında Daniel Boumeester'in Lazkiye'ye ilk geliş tarihi, daha önce de belirtildiği üzere, 1733'tür. Nisan 1755-Ağustos 1758 arasında da konsolos vekili olarak görev yapmıştır. Söz konusu sayımda müftü muhtemelen Boumeester'in sadece konsolos vekili olarak görev yaptığı dönemi dikkate almış olmalıdır.

⁹⁶ Müftünün, tıpkı Boumeester örneğinde olduğu gibi, Edward Purnell'in de Lazkiye'deki daha erken tarihli ticari faaliyetleri ve diplomatik görevlerini dikkate almadığı veya hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁷ *BOA., A. DVN. DVE (Fransa-Doğya)*, 101/51, (Evasıt-ı Ca. 1173/31 Aralık 1759/9 Ocak 1760).

⁹⁸ *BOA., A. DVNS.AHK. MR. d., 2, 142/2*, (Evasıt-ı Ra. 1151/29 Haziran-8 Temmuz 1738).

ödenmemesi durumunda borca karşılık rehin olarak bırakılmış olan bir bostan ile bir evin satılarak borcun ödenmesine karar verilmiştir⁹⁹.

1750 yılına ait bir diğer kararda ise, Lazkiye eski mütesellimi Mustafa Ağa'nın kethüdası Seyyid Azra, Edward Purnell'e olan borcuna karşılık ödemesi gereken 6.496 kuruşu ödemediği Lazkiye'den kaçmıştır. Bunun üzerine dava İngiliz elçisi tarafından yine Divan-ı Hümayun'a taşınmıştır. Divan-ı Hümayun, Seyyid Azra'nın borcunu ödememesi durumunda Lazkiye'deki mallarına el konularak borcun tahsil edilmesi hükmüne bağlanmıştır¹⁰⁰.

1752 yılında ise Lazkiye ayanından el-Hac Mahmud Ağa ve Karabağî Abdullah Ağa adlı iki kişi İngiliz konsolosu Edward Purnell'den aldıkları kredi karşılığında ödemeleri gereken toplam 10.393 kuruşun sadece 2.737 kuruşunu geri ödemişler, borçlulardan Mahmud Ağa'nın ölümü üzerine kalan 7.656 kuruş için İngiliz elçisi Divan-ı Hümayun'a başvurmuş ve borcun Karabağî Abdullah Ağa'nın emvali ve Mahmud Ağa'nın muhalefatından ödenmesine hükmedilmiştir¹⁰¹.

Ekim 1769 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre İngiliz konsolos vekili John Murrat, kendisinden önceki konsolos vekili Edward Purnell'in bir alacak davasını İstanbul'a taşımıştır¹⁰². Lazkiye sakinlerinden Mustafa Bey'in sabık konsolos vekili Purnell'e 17.000 kuruş borcu vardır. Mustafa Bey'in ayrıca Lazkiye Paşası ile bir Fransız tüccara da borcu vardır¹⁰³. Paşa, Mustafa Bey'i kendisine ve Fransız tüccarına olan borçları nedeniyle önce hapsedmiş ve borçlarını ödedikten sonra da salıvermiştir. Konsolos Murrat ise, bu duruma itiraz ederek Mustafa Bey'in Purnell'e olan borcunu da ödendikten sonra salıverilmesini talep etmiş ise de paşa bu talebi dikkate almamıştır. Bu şekilde gelişen olaylar üzerine mesele İstanbul'da İngiliz elçisi tarafından sadrazama arz edilmiştir. Sadrazam arza, meselenin Lazkiye'de kadı mahkemesinde çözülmesi hususunda kadıya ve paşaya hitaben bir buyruldu yazmıştır¹⁰⁴. Burada borçlu olarak tanımlanan Mustafa Bey'in kimliği ve görevi hakkında herhangi bir net bilgi olmamakla birlikte, bey unvanı taşımasına bakarak askerî zümreye mensup olduğu tahmin edilebilir.

Konsolos vekili John Murrat'ın kredi verdiği bir diğer kimse Sayda valisi Receb Paşa'dır. Receb Paşa, Murrat'tan 500 kuruş borç almış ve borcuna karşılık 19 Şubat 1772 vadeli bir temessük ile rehin olarak gümüş işlemeli bir kese vermiştir. Ancak Receb Paşa'nın söz konusu borcu vadesinde ödemediği, John Murrat'ın

⁹⁹ BOA., A. DVNS.AHK. MR. d., 2, 154/3, (Evasıt-ı C. 1153/3-12 Eylül 1740).

¹⁰⁰ BOA., A. DVNS.AHK. MR. d., 2, 207/2, (Evahir-ı R. 1161/21-28 Nisan 1748).

¹⁰¹ BOA., A. DVNS. DVE. d., 36/2, 21/72, (fi evâil-i B. 1165/15-25 Mayıs 1752).

¹⁰² BOA., A. DVN. DVE (Bâb-ı Defter-i Düvel-i Ecnebiye İngiltere-Dosya), 81/73, (gurre-i B. 1183. /31 Ekim 1769).

¹⁰³ Talbot, borç meselesinin aslında 1767 tarihinde başladığını ve eski konsolo Daniel Boumeester'ın da meseleye dahil olduğunu tespit eder. Michael Talbot, *British-Ottoman Relations, 1661-1807 Commerce and Diplomatic Practice in Eighteenth-Century Istanbul*, The Boydell Press, Woodbridge 2017, s. 179.

¹⁰⁴ BOA., A. DVN. DVE., 81/73, (gurre-i B. 1183. /31 Ekim 1769).

ölümünden sonra metrukatının tespiti için varislerinin görevlendirdiği Dominick Anthony Sciperas tarafından tespit edilmiştir¹⁰⁵.

Düvel-i ecnebiye defter ve dosyalarından elde edilen bu kayıtlar, sadece İstanbul'a yansımış ödenmeyen kredi/borç davalarından oluşmaktadır. Öte yandan herhangi bir şekilde dava konusu olmadan vadesinde ödenen, kayıtlara yansımada taraflar arasında veya yerel mahkemede çözülen başka kredilerin de bulunduğunu muhakkaktır. Buradan hareketle İngilizlerin Lazkiye kredi piyasasında oldukça aktif olduklarını söylemek mümkündür. İngilizler Lazkiye'de ticaret ve ipek üretiminden başka, nakdi varlıklarını piyasada kredi işlemlerinde değerlendirerek kârlarını arttırmaya çalışmışlardır. Öte yandan tespit edilen vakaların biri hariç tamamında alacaklı kişi olarak İngiliz konsolos vekili Edward Purnell karşımıza çıkmaktadır. Bir davada ise alacaklı yine konsolos vekili olan John Murrat'tır. Normal şartlarda konsoloslar ve konsolos vekillerinin Levant Şirketi tarafından doğrudan kendi nam ve hesaplarına ticaret yapmaları yasaklanmış olmakla birlikte Purnell'in 1737'den itibaren Lazkiye'deki İngiliz ticari faaliyetlerde aracı/acente olarak da görev yapmasına ve başta konsolosluk vergisi olmak üzere tahsil ettiği şirkete ait harç ve vergilerden hasıl olan nakit birikimini kredi olarak Lazkiye piyasasında değerlendirmesine izin verilmiştir¹⁰⁶.

Kredi faaliyetleri ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus, tespit edilen vakalarda kredilerin hangi maksatla sağlandığı, ana parası, vadesi, faiz oranı gibi ayrıntıların yer almamasıdır. Ancak borçluların kimliklerine dair bilgiler kimlere daha fazla kredi sağlandığına dair bir fikir verebilir niteliktedir. Kredi sağlanan kimseler Lazkiye müftüsünün oğlu, ayan veya mütesellim kethüdası gibi zümrelerden, seyyid, şeyh, ağa, bey, Paşa unvanına sahip kimselerden oluşmaktadır.

17. yüzyıla birlikte Osmanlı mali sisteminin değişip dönüşmeye başlaması, mali sistemde de değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Önceleri iltizam ve sonraları malikane uygulamaları çerçevesinde acil nakit ihtiyacını karşılamak isteyen devlet vergi toplama düzeninde önce iltizam yüzyılın sonunda da malikane sistemine geçerek artan nakit ihtiyacını karşılamak istemiştir¹⁰⁷. Böylece Osmanlı taşrasında da iltizam ve malikane sistemleri ile birlikte parasal ilişkilerin mahiyeti değişirken, sarraflık ve kefalet ve kredi kullanımı finansal enstrümanlara olan ihtiyaç artmıştır. Lazkiye'nin de bu değişimden etkilenmemesi mümkün değildi. Muhtemelen vergi tahsili işlemlerinde ve ticarete aktif rol almış olan bölgenin yönetici zümresi ile ayan ve eşrafı eskisine göre finansal desteklere daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Bu şartlarda İngiliz tüccarlar da tıpkı Halep'te olduğu üzere, gelirlerini piyasada açıkça takip edebildikleri ve dolayısıyla kredileri zorlanmadan tahsil edebileceklerini düşündükleri vergi tahsili ile meşgul ayan ve eşraf gibi zümrelere kredi sağlamaya başlamışlardır. Bu minvalde İngiliz tüccarlar ihracat veya ithalat maksatlı olarak çok

¹⁰⁵ BOA., *A. DVNS. DVE. d.*, 36/2, 145/697, (Evâhır-ı B. 1189/17-26 Eylül 1775).

¹⁰⁶ Türkhan, *Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 134-135.

¹⁰⁷ Malikane sisteminin uygulandığı hakkında bkz. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulanması*, Kitabevi yay., İstanbul 2003, s. 9-26.

az ilgi duydukları kahvenin¹⁰⁸, Lazkiye de dahil olmak üzere Levant piyasalarındaki durumunu yakından takip etmekteydiler. Çünkü Halep'teki kimi İngilizlerin, Lazkiye kahve gümrüğünü iltizam yoluyla işleten kimselere sağladıkları kredilerin geri ödemesi kahve ticaretinin seyrinden doğrudan etkilenmekte, kahve ticaretinin kötü gittiği dönemlerde gümrük gelirlerindeki düşüşler bu kredilerin geri ödemesinde gecikmelere neden olmaktaydı¹⁰⁹.

Sonuç

Sonuç olarak, 17. yüzyıl sonralarından itibaren İngiliz tüccarlar Doğu Akdeniz ve özelde de Lazkiye ve çevresinde üretilen ipeğe, kalitesi düşük olmasına rağmen ilgi göstermeye başlamışlardır. 18. yüzyılın ilk yarısında İran'da başlayan iç karışıklıklar sırasında Afganların ipek üretim bölgelerini kuşatmaları, Osmanlı-İran savaşları ve 1723'te Gilan ve Mazenderan gibi önemli ipek üretim merkezlerinin Rusların eline geçmesi gibi hadiseler uzunca bir süre Halep'e gelen İran ipeği akışını engellediği için yerel ipek türleri müstemen tüccarların daha fazla ilgisini çekmeye başlamıştır. İpekten başka pamuk, pamuk ipliği, mazı, nişadır ve sabun gibi emtia da İngiliz tüccarının ilgisi dahilindedir. Bu ilgi çerçevesinde İngiliz tüccarlar 18. yüzyıl başlarında Lazkiye'de önce yerel aracılara kendi nam ve hesaplarına ipek ve pamuk almak için kullanmışlar ve artan ticaret hacmi ile 1738'de Edward Purnell'i Lazkiye'ye konsolos vekili olarak atamışlardır. Purnell'den sonra İngiliz konsolosluğunun ticaretin aktif olduğu 1788 yılına kadar açık kaldığı anlaşılmaktadır. 1788'de ölen son konsolos vekili David Francis de Bezancenet'den sonra İngilizler düşen ticaret hacmi nedeniyle 1856'ya kadar yeni bir konsolos vekili atamamışlardır.

İngilizler Lazkiye'den sadece ticari faaliyetlerde bulunmamışlardır. Lazkiye'de satın aldıkları ipek bahçelerinde ipek üretimi gerçekleştirmişler ve piyasanın artan nakit ihtiyacından faydalanmak üzere finans piyasasına kreditor olarak da dahil olmuşlardır. Kredileri de daha çok Lazkiye'deki yönetici zümre, ayan ve eşrafi ile genellikle vergi tahsili ile meşgul olan kimselere sağlamışlardır. Sayılan bu gruplar faaliyetleri itibariyle finansal desteklere sıkça ihtiyaç duyan zümrelerden olup aynı zamanda gelirleri kolayca izlenebilmekteydi.

¹⁰⁸ Tüm 18. yüzyıl boyunca İngiltere'nin Osmanlı limanlarından ithal ettiği ve Osmanlı limanlarına ihraç ettiği kahve, toplam ticaret değeri içinde %2'den daha azdır. Bkz. Serdaroğlu, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchant Families*, s. 164 ve 167; Numan Elibol, Erol Özvar, "The Anglo-Ottoman Trade 1700-1800: Goods, Volume and Balance of Trade", <https://ata.boun.edu.tr/ahcc/conferencepapers2014/ElibolOzvar.pdf> (E.T. 20 Mart 2016).

¹⁰⁹ *SP.*, 110/22, s. 146v, Halep'ten Galata'ya John Woolley'e, (5 June 1702/16 June 1702); *SP.*, 110/22, s. 162v, Halep'ten Galata'ya John Woolley'e (25 July 1702/5 August 1702); *SP.*, 110/22, s. 46v, Halep'ten Galata'ya John Woolley'e, (14 August 1701/25 August 1701).

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

TC. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Ali Emiri, Sultan Üçüncü Ahmed (AE. SAMD. III.), 14901, (24 Muharrem 1136/24 Ekim 1723).

A. DVNS. DVE. d. (Bâb-ı Defterî Düvel-i Ecnebiye Defterleri), 35/1; 36/2.

A. DVNSAHK. MR. d. (Mora Ahkam Defteri), 2.

A. DVN. DVE (Bâb-ı Defterî Düvel-i Ecnebiye İngiltere-Dosya), 81/73.

A. DVN. DVE (Bâb-ı Defterî Düvel-i Ecnebiye Fransa-Dosya), 101/51.

D. MMK d. (Bâb-ı Defterî, Maden Mukataası Kalemî Defterleri), 22768.

The National Archive (TNA.), Londra/İngiltere

State Papers (SP.), 97/48, 105/116, 105/117, 110/22, 110/29, 110/74.

Hertfordshire Archives and Local Studies (HERT.) Hertfordshire/İngiltere

DE/R/B, 226/5; 226/6; 226/35; 247; 260/3; 261/1; 261/2; 261/3; 261/6; 264/1; 387/21; 387/23.

Diğer Eserler

Ashtor, E., "Profits from Trade with the Levant in the Fifteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, vol. XXXVIII/2 (1975), s. 250-275.

Bağış, Ali İhsan, Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Berathı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları (1750-1839), Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Lazkiye", *DİA. (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, c. XXVIII, İstanbul 2003, s. 117-118.

Creelius Daniel - Hamza 'Abd Al-'Aziz Badr, "French Ships and their Cargoes Sailing between Damiette and Ottoman Ports 1777-1781", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 37, No. 3 (1994), s. 251-286.

Çakar, Enver, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XIII/1, s. 351-374.

Davis, Ralph, *Aleppo and Devonshire Square English Traders in the Levant in the 18th Century*, Glasgow 1967.

Demiryürek, Mehmet, *Ottoman Documents on the English in the Ottoman Empire (1700-1800): Consulates, Consuls and Travellers*, The Isis Press, İstanbul 2017.

Demiryürek, Mehmet, "İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu", *Belleten*, c. LXXX/288 (Ağustos 2016), s. 439-481 ve ekler.

Elibol, Numan, Erol Özvar, "The Anglo-Ottoman Trade 1700-1800: Goods, Volume and Balance of Trade", <https://ata.boun.edu.tr/ahec/conferencepapers2014/ElibolOzvar.pdf> (E.T. 20 Mart 2016).

Emecen, Feridun, "Ali Bey, Bulutkapan", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 383-384.

- Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*, (tras. and transc. by Claude Delaval Cobham), Cambridge Univ. Press, London 1908.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX. Kitap, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY yay., İstanbul 2005.
- Havuz, Sümeyye, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Morana'nın Haleb'e Dair Gözlemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.
- Güner, Selda, "Mısır'da Âsi Bir Memlük: Bulutkapan Ali Bey (el-Kebir) (1768/69-1773)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 53/I (2013), s. 155-181.
- Gharaybeh, Abdul-Karim Mahmud, *English Traders in Syria 1744-1791*, University of London School of Oriental and African Studies, Unpublished PhD. Thesis, London 1950.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, (çev. H. Berktaş), Eren yay., İstanbul 2004.
- Karakoç, Fulya Düvenci, "İngiliz Belgelerine Göre 19. Yüzyıl Sonunda Halep'te Toplum, Yönetim ve Konsoloslar Arasındaki İlişkiler", *CIEPO 19 Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları*, (edt. İlhan Şahin vd.) I. cilt, İstanbul, 2014. s. 393-416.
- Kiremit, İlker, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Sancağı: Lazkiye (1864-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.
- Külbilge, İlker, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2010.
- Koç, Yahya, *Sayda Eyaleti'nde Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler (1700-1775)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.
- Laidlaw, Christine, *The British in the Levant Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, I. B. Tauris Publishers, London New York, 2010.
- Matterson, Clarence, *English Trade in the Levant 1693-1753*, Harvard University Unpublished PhD. Thesis, 1936, s. 255.
- Matthee, Rudi, *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*, I.B. Tauris, London-New York 2012.
- Maundrell, Henry, *A Journey from Aleppo to Jerusalem at Easter, A.D. 1697*, Oxford 1703.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhûd Meşâbîh-i Osmâniyye*, c. I-IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308.
- Oral, Özgür, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- Özvar Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi yay., İstanbul 2003.
- Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 2612, vr. 374a.
- Pococke, Richard, *A Description of the East, and Some Other Countries*, vol. II, Part I, London 1745.
- Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse Vertegenwoordigers, Residerende in Het Buitenland, 1584-1810*, 's-Gravenhage: M. Nijhoff 1976,

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=390&accessor=to&source=2&view=imagePane&size=906> (erişim tarihi 13.06.2021).

- Serdaroğlu, Uzeyir Serdar, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchant Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, University of Birmingham Department of History College of Arts and Law Department of History, Unpublished Dissertation, 2018.
- Talbot, Michael, *British-Ottoman Relations, 1661-1807 Commerce and Diplomatic Practice in Eighteenth-Century Istanbul*, The Boydell Press, Woodbridge 2017.
- Türkhan, M. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Haleb*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Van Egmond, Johannes Aegidius [van de Nijenburg] - John Heyman, *Travels through part of Europe, Asia Minor, the Islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt Mount Sinai*, vol. II, [edt. J. W. Heyman], London 1759.
- Van den Boogert, Maurits H., *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratları*, çev.: Ali Coşkun Tuncer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Van den Boogert, Maurits H., “Entangled Travellers Analyzing the Reizen (1758) by Johan Aegidius van Egmond and Johannes Heyman”, *Quaerendo*, 47 (2017) s. 107-131.
- Van den Boogert, Maurits H., “European Patronage in the Ottoman Empire: Anglo-Dutch Conflicts of Interest in Aleppo”, *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, (edt. Alastair Hamilton, Alexander Hendrik de Groot, Maurits H. Van Den Boogert), Brill, Leiden 2000, s. 187-222.
- Wood, Alfred C. *A History of the Levant Company*, Frank Cass & Co.Ltd. London 1964.
- Yazar, Hakan, *2 Numaralı Mora Ahkâm Defterine Göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1717-1750)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tablîli (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Summary

Latakia, which was one of the important port cities of Mediterranean trade in the Middle Ages had come to the forefront as the port of cities in the inner region such as Aleppo, Hama and Homs. In the 15th century, along with Akka and Tripoli, it was one of the origins of cotton exported from Levant to European countries. The city, which came under Ottoman rule in 1516, was connected to the Damascus Province since 1517. With the establishment of the Tripoli province in 1579, Latakia was administratively connected to Tripoli province. Latakia, which maintained its administrative structure in the 18th century, has become a port where domestic and foreign trade activities increased within the framework of silk and tobacco production and trade, which became widespread in the region over time.

Within the framework of the findings obtained from the Ottoman and British archives, the establishment and functioning of the British consulate, which served as the official and diplomatic representative of British trade in Latakia, has been examined in this article. Then, the commercial activities of the British in Latakia, the findings of the silk production in the region, albeit at low density, and credit relations have been discussed.

According to Evliyâ Çelebi, in the 17th century, there were about 40-50 warehouses in Latakia Port with rooms suitable for merchants' residence, apart from customs buildings that were not very large. British observers who came to Latakia in the 18th century state that Latakia is the only port in the region that could be an alternative to Iskenderun, which is the main port of Aleppo. Despite the extremely humid and rainy climate of Iskenderun, the mild weather of Latakia and the existing warehouses in the port are among the features that stand out in terms of commercial infrastructure facilities. Although Iskenderun is a relatively unpopulated city, the fact that Latakia is a residential city has also provided an active commercial environment. The distance of Latakia from Aleppo is almost the same as Iskenderun. Despite these reputable features of Latakia, the depth and width of the Iskenderun port were more suitable for the docking of British and other European merchant ships. This provided a more comfortable and safe environment for ships. Latakia, which was a relatively small and quiet port in the 17th century, began to gain commercial importance in the 18th century.

The increasing tobacco trade since the mid-17th century, and especially the reciprocal tobacco, coffee and rice trade with Egypt, shows that Latakia was a vibrant commercial center on a regional scale. Since the first quarter of the 18th century, British interest in Latakia has also increased. With the Latakia Deputy Consulate established as a result of this increasing interest, it is understood that trade was wanted to be carried out more effectively at that time. After the 17th century, British merchants began to show interest in the silk produced in the Eastern Mediterranean and in particular in Latakia and its surroundings, although its quality was low. Since the Iranian silk coming to Aleppo was interrupted for a long time due to internal turmoil that started in Iran in the first half of the 18th century and the Ottoman-Iranian wars, Local silk types in the eastern Mediterranean began to attract more attention from European traders. In addition to silk, commodities such as cotton,

cotton thread, thuja, ammonia salt, and soap were also in the interest of the British merchants. Within the framework of this interest, before Latakia, British merchants began exporting silk and cotton through local intermediaries and French merchants from the beginning of the 18th century. With the increasing volume of trade over time, they felt the need to open a trade representative office, and appointed the British merchant Edward Purnell, who had settled in Latakia, as the acting consul to Latakia in 1738. After Purnell, the British consulate was active for about half a century until 1788, when trade continued. After the last deputy consul, David Francis de Bezancenet, who died in 1788, the British did not appoint a new consul until 1856 due to the falling trade volume.

The most important reason for the British to open a consulate in Latakia is their interest in the silk produced in the region. As a matter of fact, it is known that from earlier onwards, European traders' interest in silk produced in different parts of Syria increased. Cotton and silk produced in and around Latakia were the two most important commercial commodities imported to Britain from the Eastern Mediterranean ports in the 18th century. According to archival records, the British began to regularly supply silk from the region as of 1734. Also, according to archival documents, between 1750 and 1759, British merchants regularly bought silk and cotton from Latakia, and during the same period two British merchant ships, Tryton and Thames, visited the port of Latakia almost every year. In fact, British merchants were not only engaged in commodity trading. Daniel Boumeester and Edward Purnell, who also served as deputy consuls, also produced silk in their mulberry gardens and paid taxes to the Ottoman authorities as a result of this production.

Apart from trade, it is seen that Edward Purnell and John Murrat, Britain's deputy consuls in Latakia, had credit relations with local administrators and the notables (ayan and eşraf) in the region. Debt cases referred to Ottoman courts let us to obtain information about the amounts of the loans. The transition to the cash economy seen throughout the Ottoman Empire in the 18th century and the increase in cash needs prepared an environment suitable for the expansion of the credit market and for the capital owning groups to turn to the credit market. Accordingly, both expanding commercial opportunities and increased cash flow in the Latakia market have led the British towards the credit market. In Latakia, just like in Aleppo, British merchants also used their cash savings by giving loans to groups, such as the local administrators and the notables of the region, who were busy with tax collection, and who they thought they could openly monitor their financial situation in the market, and therefore could repay the loans without difficulty.